

Bulletin of Science and Education

**ВІСНИК НАУКИ ТА
ОСВІТИ**
ISSN 2786-6165 (online)

Nº 2(44) 2026

Видавнича група «Наукові перспективи»

Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

№ 2(44) 2026

Київ – 2026

Publishing Group «Scientific Perspectives»
Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

№ 2(44) 2026

Kyiv – 2026

ISSN 2786-6165 Online

УДК 001.32:1 /3/(477)(02)

Ідентифікатор медіа R40-05847

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44))

«Вісник науки та освіти»: журнал. 2026. № 2(44) 2026. С. 3860

Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління
(Рішення від 02.03.2026, № 1/3-26)

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022
№ 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та
археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та
педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від
23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології
(спеціальність - 035 філологія)**

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів гуманітарних наук та мистецтва

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а, також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходить застосування тематика наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Котельницький Назар Анатолійович – член-кореспондент Української Академії Наук, кандидат історичних наук, доцент кафедри мовної підготовки та міжкультурних комунікацій, ЗВО Університет трансформації майбутнього (м. Чернігів, Україна)

Редакційна колегія:

- ✓ **Азарова Лариса Євстахіївна** - докт.філол.наук, професор, завідувач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету (Україна)
- ✓ **Берест Ігор Романович** - доктор історичних наук, професор кафедри медійних технологій, інформаційної та книжкової справи, Національного університету «Львівська політехніка» (Україна)
- ✓ **Беррі, Стівен** доктор історичних наук, професор, професор епохи Громадянської війни Коледжу мистецтв і наук Франкліна Університету Джорджії (США)
- ✓ **Вуколова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Україна)
- ✓ **Гурко Олена Василівна** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)
- ✓ **Заур Алієв** доктор філософії з історії науки, доктор філософії з політичних наук, доцент, доцент Інституту філософії та соціології НАНА, Азербайджан (Азербайджан)
- ✓ **Оскар Чамоса** кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Коледжу мистецтв і наук Франкліна Університету Джорджії, (США)

- ✓ **Островський Олександр Олександрович**, доктор філософії, доцент, доцент кафедри філології, Закарпатський угорський університет ім. Ф.Ракоці II (Україна)
- ✓ **Пона, Іоана** кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Інституту соціальних наук про політику (Франція)
- ✓ **Робак Ігор Юрійович** - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету (Україна)
- ✓ **Рубан Микола Юрійович** - доктор філософії з історії та археології, член правління Луганського обласного об'єднання ВУТ "Просвіта" імені Тараса Шевченка, голова правління громадської організації "Фонд відновлення залізничної спадщини України" (Україна)
- ✓ **Сайд М. Ісмаїл** доктор наук, професор, професор кафедри англійської мови, Коледж природничих наук і гуманітарних наук, Університет принца Саттама бін Абдулазіза, Аль-Хардж (Саудівська Аравія)
- ✓ **Синявська Олена Олександрівна** - кандидат історичних наук, доцент, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Україна)
- ✓ **Січкаренко Галина Геннадіївна** - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Державного університету телекомунікацій (Україна)
- ✓ **Скляр Ірина Олександрівна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, доцент кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ Донбаський Державний педагогічний університет, постдокторант (Україна)
- ✓ **Супрун Володимир Миколайович** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Україна)
- ✓ **Хитровська Юлія Валентинівна** - доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Україна)
- ✓ **Юган Наталія Леонідівна** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри літературознавства, східної філології і перекладу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, практичний психолог у закладах освіти, член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, Української асоціації когнітивної лінгвістики та поетики, Міжнародної федерації арт-терапії та самореалізації особистості (Україна)

Статті розміщені в авторській редакції.
Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

- Григорук Н.А.** **3165**
ВАРШАВСЬКЕ ПОВСТАННЯ, ОПЕРАЦІЯ “БУРЯ” ТА ПОЛІТИКА БОЛЕСЛАВА БЕРУТА: РАДЯНСЬКА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛЬЩІ
- Гутник М.В.** **3179**
ГЕОМЕТРІЯ НОВОГО СВІТУ: КОНСТРУКТИВІЗМ У ЄВРОПІ ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРД
- Дмитренко В.А., Дмитренко В.І.** **3189**
ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АНІМАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «LIVING HISTORY» У ПРАКТИКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ
- Дрогобицька О.Я., Винник Н.М., Гайдукевич О.О.** **3201**
РОЛЬ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА
- Дяків В.В.** **3214**
ПРЕСА НАДДНІПРЯНЩИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ-ПОЧАТОК ХХ): ОСОБЛИВОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
- Зуляк І.С., Терещенко В.Д., Бондаренко С.В.** **3228**
РАДЯНСЬКА АГРАРНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СІЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1947Р.)
- Зуляк І.С., Терещенко В.Д.** **3243**
ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКИХ ПАРТІЙНИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1944–1947 РР.)
- Клименко Т.А., Ілляшенко Ю.Ю., Яшан О.О.** **3261**
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТА АВТЕНТИЧНОСТІ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВУ ТРАНСФОРМАЦІЮ АРХІВНИХ ФОНДІВ (на прикладі процесів цифровізації архівних документальних матеріалів у Державному архіві Черкаської області)

УДК 94 (438)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-3165-3178](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-3165-3178)

Григорук Наталія Анатоліївна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0001-7064-300X>

ВАРШАВСЬКЕ ПОВСТАННЯ, ОПЕРАЦІЯ “БУРЯ” ТА ПОЛІТИКА БОЛЕСЛАВА БЕРУТА: РАДЯНСЬКА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛЬЩІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз взаємозв’язку між Варшавським повстанням 1944 р., операцією “Буря” Армії Крайової та політикою Болеслав Берут у контексті радянської трансформації Польщі в завершальний період Другої світової війни та перші повоєнні роки. Розглянуто поразку збройних виступів польського підпілля й стратегічні прорахунки еміграційного керівництва як чинники зміни внутрішнього балансу сил і передумови утвердження прокомуністичного режиму.

У центрі уваги перебувають політичні та військові обставини літа-осені 1944 р., а також роль радянського керівництва у формуванні нової моделі влади в Польщі. Показано, що Варшавське повстання та операція “Буря”, попри їхній національно-визвольний характер, у радянській стратегії були використані як інструмент послаблення некомуністичних сил, дискредитації підпільної державності та ліквідації альтернативних центрів легітимності. У цьому контексті проаналізовано діяльність Б. Берута як ключової фігури радянзації політичної системи: його участь у розбудові органів влади, формуванні репресивного апарату, трансформації політичних інститутів і включенні Польщі до радянської сфери впливу.

У статті наголошено, що поразка повстанського руху стала не лише військовою трагедією, а й переломним моментом, який визначив траєкторію повоєнного розвитку Польщі, сприяв встановленню однопартійної влади та зумовив глибоку соціально-політичну трансформацію за радянським зразком. Висновки статті підкреслюють комплексність процесу радянзації Польщі, що поєднував зовнішній тиск та внутрішні політичні механізми, і демонструють, як дії Б. Берута та його режиму вплинули на формування політичного ландшафту післявоєнної Польщі. Стаття буде корисною для істориків, політологів та дослідників європейської політики середини ХХ ст., які цікавляться процесами комуністичного впливу та трансформації державних структур у післявоєнний період.

Ключові слова: Варшавське повстання 1944 р., операція “Буря”, Болеслав Берут, Армія Крайова, радянізація Польщі, радянський вплив, політична трансформація, післявоєнний режим, комуністична влада.

Hryhoruk Nataliia Anatoliivna PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History and Religious Studies, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0001-7064-300X>

THE WARSAW UPRISING, OPERATION STORM AND THE POLICY OF BOLESŁAW BERUT: THE SOVIET TRANSFORMATION OF POLAND

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the interrelationship between the Warsaw Uprising of 1944, Operation Tempest of the Home Army, and Bolesław Berut's policy in the context of the Soviet transformation of Poland in the final period of World War II and the early post-war years. It examines the defeat of the Polish underground's armed uprisings and the strategic miscalculations of the émigré leadership as factors in the change in the internal balance of power and the preconditions for the establishment of the pro-communist regime.

The focus is on the political and military circumstances of the summer and autumn of 1944, as well as the role of the Soviet leadership in shaping a new model of power in Poland. It is shown that the Warsaw Uprising and Operation Tempest, despite their national liberation character, were used in Soviet strategy as a tool to weaken non-communist forces, discredit underground statehood, and eliminate alternative centres of legitimacy. In this context, the article analyses the activities of B. Berut as a key figure in the Sovietisation of the political system: his participation in the development of government bodies, the formation of a repressive apparatus, the transformation of political institutions, and the inclusion of Poland in the Soviet sphere of influence.

The article emphasises that the defeat of the insurgent movement was not only a military tragedy, but also a turning point that determined the trajectory of Poland's post-war development, contributed to the establishment of one-party rule, and led to a profound socio-political transformation based on the Soviet model. The article's conclusions emphasise the complexity of the process of Sovietisation in Poland, which combined external pressure and internal political mechanisms, and demonstrate how the actions of B. Berut and his regime influenced the formation of the political landscape of post-war Poland. The article will be useful for historians, political scientists, and researchers of mid-20th

century European politics who are interested in the processes of communist influence and the transformation of state structures in the post-war period.

Keywords: Warsaw Uprising of 1944, Operation Tempest, Bolesław Berut, Home Army, Sovietisation of Poland, Soviet influence, political transformation, post-war regime, communist rule.

Постановка проблеми. Варшавське повстання 1944 р. та операція “Буря” Армії Крайової належать до ключових подій новітньої історії Польщі, однак їхнє місце й значення в процесі радянської трансформації країни залишаються предметом наукових дискусій. У польській та зарубіжній історіографії ці події тривалий час розглядалися переважно в межах військової історії або як символи національно-визвольної боротьби, тоді як їхній вплив на формування повоєнної політичної системи та встановлення комуністичного режиму потребує комплексного переосмислення.

Особливо дискусійним є питання взаємозв’язку між поразкою збройних виступів польського підпілля, стратегією радянського керівництва та діяльністю прокомуністичних еліт у Польщі. Недостатньо вивченим залишається механізм, за допомогою якого наслідки Варшавського повстання й операції “Буря” були використані для делегітимації некомуністичних політичних сил і ліквідації альтернативної моделі польської державності. У цьому контексті особливої уваги потребує роль Б. Берута як провідного провідника радянського впливу та ключової фігури формування нової системи влади.

Проблемність теми зумовлена також суперечностями між національними інтерпретаціями подій 1944 р. і радянською (та пострадянською) традицією їх пояснення, що впливало на оцінку відповідальності сторін і характеру політичних змін у Польщі. Відсутність узгодженого бачення ролі повстанського руху в процесі радянзації ускладнює цілісне розуміння причин встановлення однопартійного режиму та довготривалих наслідків цих подій для польського суспільства.

Таким чином, актуальною науковою проблемою є всебічний аналіз Варшавського повстання, операції “Буря” та політики Б. Берута як взаємопов’язаних чинників радянської трансформації Польщі, що дозволяє глибше осмислити логіку повоєнних політичних змін і місце Польщі в системі радянського домінування у Центрально-Східній Європі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про зростання зацікавленості дослідників у комплексному осмисленні політичних, військових і соціальних аспектів польського повстанського руху 1944 р. та його впливу на повоєнну трансформацію

Польщі. Упродовж останніх років публікації зосереджуються на взаємозв'язку між операцією “Буря”, Варшавським повстанням і подальшим встановленням прокомуністичного режиму під проводом радянської адміністрації. Ці праці поєднують військово-історичний підхід із політичним аналізом, що дає змогу глибше зрозуміти механізми радянзації та утвердження комуністичної влади.

Значний внесок у вивчення польського підпілля та операції “Буря” зробили такі історики, як N. Davies [1], O. Grott, A. Perłakowski [2], S. Żuk [3] та інші. У їхніх роботах операція “Буря” розглядається не лише як військова кампанія, але й як елемент політичної стратегії легітимації влади польського уряду в екзилі, покликаний створити умови для міжнародного визнання та обмежити радянський вплив у перехідний період. Ці публікації відзначаються роботою з широким колом архівних джерел і критичним переосмисленням радянських, польських та німецьких документів, що дозволяє розкрити складну динаміку відносин між Армією Крайовою та Червоною армією.

Дослідження Варшавського повстання також зазнали значних переосмислень у новітній літературі. Автори сучасних монографій і статей дедалі частіше підкреслюють політичний характер повстанського руху, наголошуючи на його ролі як спроби зміцнити позиції легального польського уряду та вплинути на післявоєнний порядок у Центральній Європі. При цьому увага звертається на радянську воєнну стратегію та причини невтручання Червоної армії, що стало однією з ключових причин поразки повстання. Ця лінія досліджень перегукується із західними інтерпретаціями, які трактують події літа-осені 1944 р. як частину геополітичної гри між Великими державами за контроль над Польщею.

У контексті політичної історії повоєнної Польщі останні дослідження дедалі більше уваги приділяють ролі радянських і місцевих комуністичних еліт у встановленні режиму. Праці таких авторів, як R. Zięba [4], K. Kersten [5] та ін., аналізують діяльність Польського комітету національного визволення, зокрема щодо формування адміністративних структур, механізмів придушення опозиції та репресивних практик. У цих роботах Б. Берут постає як одна з центральних фігур радянзації, чия політика відрізнялася радикальністю й ефективністю впровадження сталінських моделей управління.

Окремий блок наукових публікацій присвячений питанням репресій, декомунізації пам'яті та історичної політики в Польщі в післявоєнний період. Дослідники звертають увагу на те, як налагоджувалися механізми політичного контролю, цензури та ідеологічного впливу, а також на реакцію суспільства на ці процеси. У цих працях показано, що діяльність Б. Берута

та його оточення сприяла формуванню клімату політичної ізоляції, де демократичні інституції були поступово витіснені комуністичними структурами.

Разом із тим у сучасних дослідженнях зберігається дискусія щодо співвідношення зовнішніх (радянських) і внутрішніх (польських) факторів у процесі встановлення комуністичного режиму. Частина авторів наголошує на вирішальній ролі Москви, тоді як інші звертають увагу на власні дії польських комуністів і їхню здатність адаптувати радянські моделі до місцевих умов. Такий полемічний характер дискусії сприяє більш глибокому розумінню складності повоєнних перетворень у Польщі та ролі окремих політичних акторів, у тому числі самого Б. Берута.

В цілому останні десятиліття характеризуються значним поглибленням і розширенням наукового дискурсу, що стосується подій 1944–1952 рр., операції “Буря”, Варшавського повстання та встановлення комуністичного режиму в Польщі. Накопичений масив досліджень створює надійну основу для подальшого осмислення цих складних історичних процесів – як у загальноєвропейському, так і в польському національному контексті.

Мета наукової статті полягає у дослідженні ролі та наслідків операції “Буря” і Варшавського повстання як ключових чинників трансформації політичної влади в країні та аналізі політичної діяльності Б. Берута в контексті радянзації Польщі в 1944–1952 рр.

Виклад основного матеріалу. Щоб зрозуміти події, що розгорталися на польських землях у 1944 р., необхідно звернутися до аналізу операції “Буря” та Варшавського повстання.

1 серпня 1944 р. о 17:00 (у так звану “годину W”) у Варшаві розпочалася збройна операція зі встановлення контролю над столицею, яка становила складову загальнонаціонального плану операції “Буря”. Її задум передбачав організацію повстань на територіях, що звільнялися від німецьких військ, узяття їх під контроль силами польського підпілля та легалізацію структур уряду в еміграції на чолі з Станіславом Міколайчиком безпосередньо перед вступом радянських військ.

Стратегічною метою операції “Буря” було встановлення контролю силами Армії Крайової (АК) над довоєнними територіями Польщі та, спираючись на факт цього контролю, підтвердження легітимності уряду в еміграції й АК як повноправних суб’єктів міжнародних відносин. У перспективі післявоєнного мирного врегулювання це мало сприяти відновленню територіального статусу Польщі в кордонах станом на 1 вересня 1939 р. [3].

Згідно з планом, підрозділи АК повинні були напередодні вступу радянських військ до Варшави оволодіти містом упродовж 4–5 днів та

встановити політичну владу уряду в еміграції. Варшавське повстання передбачалося реалізувати за сценарієм, випробуванням навесні 1944 р. на Волині, а згодом у липні того ж року – у Вільнюсі, Львові та низці менших міст Галичини [22]. Водночас досвід цих акцій засвідчив, що після зайняття відповідних територій радянськими військами загони АК систематично роззброювалися, а значна частина їх особового складу зазнавала репресій.

Так, у липні 1944 р. під Вільнюсом, за різними оцінками, було роззброєно від 6 до 9 тис. бійців АК. Загалом близько 50 тис. польських військовослужбовців, які брали участь в операції “Буря”, були змушені скласти зброю й депортовані до таборів у глиб СРСР [2]. Це стало наслідком ультимативних вимог радянського командування – роззброїтися або вступити до створюваного під контролем Москви Війська Польського.

Огульні звинувачення бійців АК у співпраці з німецькою владою, репресивна практика щодо учасників підпілля, відмова Кремля визнавати уряд у вигнанні, а також пропагандистське таврування його представників і дезінформація населення істотно впливали на позицію польських політичних еліт. У цих умовах у середовищі уряду в еміграції, командного складу та рядових членів АК формувалися плани протидії нав’язанню комуністичного режиму, зокрема шляхом політичного опору й навіть збройної боротьби проти радянських військ та промосковських сил. Очевидно, що Йосип Сталін і його найближче оточення були добре поінформовані про ці настрої та наміри.

Для подальшого об’єктивного дослідження подій 1944 р. важливо окремо проаналізувати передумови Варшавського повстання. Після висадки союзників у Нормандії на початку червня 1944 р. Червона армія отримала можливість здійснити широкомасштабний наступ у Білорусі, який завершився розгромом німецької групи армій “Центр” та виходом радянських військ на підступи до польської території.

Під час бойових дій Червоної армії на території Польщі 21 липня 1944 р. у Москві представники лівих польських політичних сил, об’єднані в промосковську Крайову Раду Народову, на протигагу визнаному західними союзниками та діючому з 1939 р. в Лондоні уряду Польщі у вигнанні, якому підпорядковувалася більшість антинімецького підпілля, включно з Армією Крайовою, сформували альтернативний центр влади – Польський комітет національного визволення (ПКНВ). Комітет проголосив себе тимчасовим урядом Польщі та отримав офіційне визнання Радянського Союзу, який узяв на себе зобов’язання передати ПКНВ адміністративну владу на польських територіях, звільнених від німецької окупації.

Політичний розрахунок Й. Сталіна полягав у створенні враження, що формування нового польського уряду є результатом внутрішньої ініціативи

самих поляків на землях між радянсько-німецьким фронтом і лінією Керзона. Місцем перебування ПКНВ було обрано Люблін, а саму назву органу, за свідченнями сучасників, запропонував В'ячеслав Молотов [6].

У травні 1944 р. командування Армії Крайової в доповіді у Лондоні констатувало провал політики “ізоляції” Польської робітничої партії від суспільства та інших політичних сил. Активізація діяльності комуністичних структур і перспективи зростання їхнього впливу викликали серйозне занепокоєння керівництва Польської підпільної держави. У звіті штабу АК зазначалося, що “радикалізація мас і тиск з боку Рад посилюють привабливість лівих угруповань поза ПНР”.

6 серпня 1944 р. у Москві відбулися переговори між прем'єр-міністром польського уряду в еміграції Станіславом Міколайчиком та представниками ПКНВ (зокрема Б. Берутом, Осубкою-Моравським і Жимерським), які завершилися безрезультатно. Делегація ПКНВ запропонувала С. Міколайчику посаду глави майбутнього уряду національної єдності за умови відмови від квітневої конституції, тоді як представникам уряду у вигнанні пропонувалося лише чотири міністерські портфелі. Такі умови були неприйнятними для еміграційного уряду, оскільки суперечили польському *raison d'état*, зокрема в частині визнання лінії Керзона як східного кордону Польщі.

Натомість Б. Берут послідовно декларував відмову від польських східних територій. Показовою стала його заява 12 жовтня 1944 р., адресована Й. Сталіну, в якій він запевняв, що польські комуністи виступають від імені Польщі з вимогою включити Львів до складу Радянського Союзу. Ця позиція засвідчувала повну політичну лояльність Б. Берута до радянського керівництва та пояснює подальше стрімке зростання його політичної кар'єри [6].

Водночас польські комуністи значною мірою спиралися на селянство як на ключову соціальну опору. Проведення аграрної реформи забезпечило їм підтримку частини сільського населення, що дало відчутні політичні результати: наприкінці 1944 р. вихідці із села становили близько 70 % членів партії.

Необхідно також зазначити, що дипломатичні відносини між Радянським Союзом і польським урядом у вигнанні були розірвані з ініціативи радянської сторони ще 25 квітня 1943 р. Це рішення стало реакцією на вимогу польського уряду провести міжнародне розслідування масових розстрілів польських офіцерів, здійснених радянським режимом восени 1940 р. поблизу Смоленська [7].

Таким чином, улітку 1944 р. Польща опинилася не лише в епіцентрі воєнно-стратегічних реалій та ймовірних неформальних домовленостей між

лідерами Великої Британії, США та СРСР, а й фактично стала складовою сфери політичного впливу й відповідальності Радянського Союзу. Польща мала для Москви ключове значення як у військово-політичному, так і в ідеологічному вимірах. Варшава розглядалася як важливий стратегічний укріплений район, оволодіння яким відкривало Червоній армії шлях до Центральної Європи, Берліна та Східної Пруссії.

Попри твердження радянської історіографії про другорядність варшавського напрямку, аналіз оперативних планів радянського командування свідчить про протилежне. Саме необхідність створення військово-політичних передумов для “визволення” Польщі та її столиці, поряд із завданнями щодо Східної Пруссії та Прибалтики, зумовила планування й проведення на центральній ділянці радянсько-німецького фронту масштабної наступальної операції силами чотирьох фронтів. Її реалізація визначалася як ключове завдання Червоної армії влітку 1944 р. [4].

Слід зазначити, що у складі 1-го Прибалтійського, 3-го, 2-го та 1-го Білоруських фронтів на момент початку літньої кампанії 1944 р. налічувалося 27 армій, до складу яких входили 166 стрілецьких дивізій, 12 танкових і механізованих корпусів, а також 21 окрема бригада. Німецька група армій “Центр” разом зі з’єднаннями суміжних груп армій могла протиставити 63 дивізії та 3 піхотні бригади, спираючись на розгалужену мережу залізничних і автомобільних шляхів. Загальне співвідношення сил і засобів напередодні початку операції становило приблизно 2:1 в особовому складі, 3,8:1 у гарматах і мінометах, 3,9:1 у бойовій авіації та до 5,8:1 у танках і самохідно-артилерійських установках на користь радянських військ [3].

Таким чином, аналіз військових передумов Варшавського повстання з урахуванням складу задіяних з’єднань Червоної армії та її очевидної переваги в силах і засобах після розгрому німецької групи армій “Центр” дає підстави стверджувати, що станом на початок серпня 1944 р. радянські війська були здатні в короткостроковій перспективі звільнити Варшаву від німецьких військ. Однак у разі продовження активних бойових дій на варшавському напрямку на початку серпня, спрямованих на реалізацію цього завдання, – за винятком розширення та укріплення плацдармів південніше міста – таких дій фактично не відбулося.

На початку серпня воєнна обстановка на варшавському напрямку почала характеризуватися стабілізацією лінії фронту, відбиттям нечисленних, хоча подекуди й доволі інтенсивних, контрударів німецьких військ, підтягуванням підрозділів тилового забезпечення. Артилерія Червоної армії в ніч на 1 серпня припинила активні дії, авіація також фактично згорнула бойову активність на цьому відтинку фронту.

За свідченнями високопоставлених представників Армії Крайової та уряду в еміграції, з настанням ночі “на лінії фронту й у повітрі запанувала гнітюча й незрозуміла тиша” [2].

Головна збройна акція польського підпілля, організована Армією Крайовою проти Третього Рейху з метою визволення Варшави та відновлення некомуністичної польської державності, розпочалася 1 серпня 1944 р. Повстання збіглося з наближенням частин Червоної армії до східних околиць міста та відступом німецьких військ. Проте зупинка радянського наступу дала змогу німецькому командуванню перегрупувати сили й розгорнути масштабну операцію з придушення повстання, яке тривало 63 дні.

Варшавське повстання стало найбільшою збройною акцією, здійсненою європейським рухом опору під час Другої світової війни. У ході вуличних боїв було знищено близько 25 % житлового фонду міста, а після капітуляції польських сил німецькі війська здійснили систематичне руйнування Варшави: квартал за кварталом було знищено ще приблизно 35 % міської забудови.

Повстання завершилося поразкою та підписанням акту капітуляції ввечері 2 жовтня 1944 р. Політичні плани Кремля щодо встановлення комуністичного режиму в Польщі та усунення політичної конкуренції шляхом ліквідації Армії Крайової й її соціальної бази, а також фактичне допущення знищення польської столиці німецькими військами стали трагічними передумовами “визволення” Варшави. Ці події водночас були наслідком і проявом національної політики радянського тоталітарного режиму щодо польського народу, який прагнув зберегти незалежність і суверенітет.

У цьому контексті знову постає постать Б. Берута. Ще в липні 1943 р. він, перебуваючи на службі радянських спецорганів, отримав оперативне завдання та був направлений до Польщі у складі так званої Ініціативної групи Польської робітничої партії. Діючи під псевдонімом “Болеслав Бірковський”, Б. Берут увійшов до Центрального комітету партії. Невдовзі між ним і тодішнім лідером ППР Владиславом Гомулкою виник гострий конфлікт. Якщо В. Гомулка відстоював концепцію поступового адміністративного впровадження комуністичної системи з поетапним усуненням політичної опозиції, то Б. Берут наполягав на форсованій і жорсткій радянізації Польщі із широким використанням сил НКВС і Червоної армії [8].

Після повернення з Ялтинська конференція, що тривала з 4 по 11 лютого 1945 р. яка стала вирішальною для включення Польщі до сфери впливу СРСР і, відповідно, обмеження її державного суверенітету, Й. Сталін викликав Б. Берута до Москви. Під час цієї зустрічі Й. Сталін поінформував

Б. Берута про досягнуті ялтинські домовленості та рекомендував йому представити їх у Польщі як політичну основу формування “нової Польщі”. Водночас у значної частини польського суспільства такі рішення сприймалися як відступ від національних інтересів.

У період з 19 по 26 квітня 1945 р. Б. Берут знову перебував у Москві на чолі польської делегації. Саме тоді в його присутності Й. Сталін і Е. Особка-Моравський підписали “Договір про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнну польсько-радянську співпрацю”. Показово, що на той час органи НКВС утримували в ув’язненні 16 керівників Польської підпільної держави, заарештованих наприкінці березня 1945 р.; при цьому офіційні представники польської комуністичної влади заявляли про свою необізнаність щодо цих репресій [9].

28 червня 1945 р. Б. Берут затвердив склад Тимчасового уряду національної єдності, у якому домінуючі позиції посідали комуністи. Після Першого з’їзду Польської робітничої партії в грудні 1945 р. він увійшов до складу Політбюро ППР як таємний член, формально залишаючись позапартійним, і репрезентував у керівництві партії послідовно промосковську лінію. 17 січня 1946 р., у першу річницю “визволення” Варшави, Берут був нагороджений медаллю “За Варшаву 1939–1945”.

Апогеєм політичної кар’єри Б. Берута стало його обрання на посаду президента. Після отримання депутатського мандата до Законодавчого сейму 5 лютого 1947 р. він був обраний цим органом – сформованим у результаті фальсифікованих виборів – Президентом Республіки Польща. Під час складання присяги в 1947 р. Б. Берут завершив її традиційною формулою: “Нехай допоможе мені Бог” [8].

Улітку 1948 р. в керівництві Польської Народної Республіки спалахнув черговий внутрішньопартійний конфлікт. В. Гомулка виступав проти прискореної колективізації сільського господарства та запровадження санкцій щодо Комуністичної партії Югославії після розриву Йосипа Броз Тіто з Комінформом. Натомість Б. Берут послідовно підтримував жорстку сталінську лінію. Під час візиту до Кремля 15 серпня 1948 р. Й. Сталін санкціонував усунення В. Гомулки з політичного життя. На пленумі Центрального комітету Польської робітничої партії 31 серпня 1948 р. Б. Берут ініціював його відставку, звинувативши в “правому націоналістичному ухилі”. 22 грудня 1948 р. Б. Берут обійняв посаду генерального секретаря Польської об’єднаної робітничої партії (ПОРП) [10].

Перебуваючи на чолі партії, Б. Берут керував масштабною чисткою її апарату, насамперед усуваючи осіб, пов’язаних із В. Гомулкою або таких, що симпатизували йому, що зрештою забезпечило домінування в ПОРП ортодоксально сталінського крила. Паралельно він посилив радянський

вплив у силових структурах, збільшивши кількість радянських військових радників у Польській армії та Громадянській міліції.

Одним із ключових наслідків так званого “політичного перевороту” 1948 р. стала форсована колективізація сільського господарства. Селян, які лише кількома роками раніше (у 1944 р.) отримали землю внаслідок аграрної реформи, адміністративно-поліцейськими методами примушували до вступу у виробничі кооперативи – так звані колгоспи. Реалізація цієї політики призвела до зниження обсягів сільськогосподарського виробництва та погіршення продовольчого забезпечення. Водночас відбувалося подальше посилення процесу радянзації публічного життя в Польщі. Його символами стали всевладдя радянських радників у структурах державної безпеки, а також направлення на службу до Народного Війська Польського офіцерів і генералів Червоної армії. Найвиразнішим проявом політичної та військової залежності від СРСР стало призначення в листопаді 1949 р. на посаду міністра національної оборони й маршала Польщі К. Рокоссовського [11].

Іншим важливим наслідком політичних трансформацій 1948 р., який у тій чи іншій формі торкнувся практично всіх громадян, стали глибокі зміни в галузях науки, мистецтва й культури. Відтепер вони мали бути “соціалістичними за змістом і національними за формою”. Література, театр і кінематограф орієнтувалися на “передові радянські зразки”, а провідним творчим методом було проголошено соціалістичний реалізм. Його характерними рисами стали монументалізм, героїзація праці, класової боротьби та символіка, тісно пов’язана з новою ідеологічною реальністю.

Аналогічні процеси відбувалися й у науці, передусім у гуманітарних дисциплінах. Академічна свобода фактично втратила реальний зміст. Науки, оголошені “буржуазними”, були усунуті з наукового та освітнього простору: у цих галузях припинялися дослідження, а викладання студентам не здійснювалося. Одночасно з університетів та наукових інституцій усували професорів, яких влада вважала “реакційними”. Це супроводжувалося стрімкими кар’єрами здебільшого молодих і політично лояльних до режиму осіб, які, не завжди маючи належну фахову підготовку, формували нову модель польської гуманітаристики.

Однією з ключових цілей, декларованих комуністичною владою, була індустріалізація Польщі. Першим масштабним етапом цього процесу став реалізований у 1950–1955 рр. Шестирічний план. Він передбачав здійснення широкої інвестиційної програми, зокрема будівництво близько тисячі нових промислових підприємств – насамперед у галузях важкої та оборонної промисловості – а також приблизно 800 тис. житлових одиниць. У “великих будовах соціалізму” активну участь брала молодь: для багатьох вихідців із

сіл і малих міст індустріалізація відкривала можливості соціального та матеріального піднесення. Значна частина з них була залучена до напівмілітаризованої й ідеологізованої організації “Служба Польщі” [11].

Символом Шестирічного плану стала споруджувана під патронатом Союзу польської молоді металургійна Гута поблизу Кракова разом із зразковим “містом соціалізму” – Нова Гута. Водночас масштабні інвестиційні зусилля, поєднані з негативними наслідками примусової колективізації, спричинили значне соціальне напруження. Складна ситуація на продовольчому ринку, зокрема криза м’ясного виробництва, стала додатковим чинником суспільної нестабільності. Попри те, що значну частину запланованих показників Шестирічного плану не було досягнуто, він відіграв певну роль у процесах індустріалізації та урбанізації Польщі.

Станом на 1950 р. у період сталінізму апарат державної безпеки перетворився на фактично автономну силу, що стояла не лише над державними інституціями, а й поза правовими рамками. За незначні порушення, а нерідко й без жодної вини, люди могли опинитися у в’язниці; поширеною практикою стали також політичні провокації різного масштабу. Усунення “небажаних” осіб часто здійснювалося на підставі навіть анонімних доносів. Водночас діяльність органів безпеки перебувала під постійним контролем партійного керівництва, що спростовує твердження про їхню повну автономію від Польської об’єднаної робітничої партії.

На думку керівництва, вже у 1951 р. політична система була достатньо зміцненою для кодифікації нового державного ладу. Проект конституції, підготовлений восени цього року, був представлений Й. Сталіну російською мовою; він особисто вніс до нього близько п’ятдесяти поправок, які згодом Б. Берут переніс до польського тексту. У результаті 22 липня 1952 р. була ухвалена Конституція Польської Народної Республіки, яка визначила офіційну назву та політико-правові засади польської держави на наступні 37 років [12].

Висновки. Трагічні події Варшавського повстання 1944 р. та операції “Буря” стали своєрідним каталізатором для реалізації радянських стратегічних планів. Масові руйнування, фізичне знищення частини польського підпілля та ослаблення урядових структур створили сприятливі умови для усунення некомуністичних еліт і встановлення тоталітарного режиму, який мав монопольний контроль над владними структурами. Б. Берут використав цю ситуацію для консолідації політичної влади, легітимізації радянських впливів та прискореного впровадження радянізаційних заходів у всіх сферах суспільного життя.

У політичній сфері він послідовно здійснював демонтаж демократичних інститутів: ліквідував опозиційні партії, централізував управління та

підпорядкував судову систему політичному керівництву, що дозволило встановити контроль над всім політичним процесом у країні. В економіці Б. Берут реалізовував радянізаційні програми, включно з колективізацією сільського господарства та плановою індустріалізацією, спрямовані на створення соціалістичної моделі розвитку, яка з одного боку забезпечувала контроль держави над ресурсами, а з іншого – породжувала соціальну напруженість і економічні труднощі.

Особлива увага приділялася радянізації культури і науки, де через ідеологічний контроль та кадрові чистки формувалася новий тип інтелектуальної та духовної еліти, повністю підпорядкованої інтересам партії. Це сприяло встановленню тоталітарної моделі духовного життя, де будь-яка форма дисидентства чи альтернативної думки придушувалася або маргіналізувалася.

Завершальним етапом радянізації стала Конституція Польської Народної Республіки 1952 р., яка юридично закріпила однопартійну систему, централізацію влади та провідну роль комуністичної партії. Цей документ став остаточною легітимізацією сталінської моделі управління, яка визначила політичний курс, економічну політику та суспільні норми Польщі на наступні десятиліття.

Таким чином, діяльність Б. Берута можна розглядати як інтегральний компонент радянської стратегії: він одночасно був інструментом зовнішнього контролю та внутрішньої трансформації, що дозволило Кремлю створити сталу соціально-політичну систему лояльності, забезпечивши довготривалу стабільність режиму та формування держави, повністю інтегрованої у радянську сферу впливу. Його політика не обмежувалася військово-політичними та адміністративними заходами, а включала комплексну трансформацію суспільного життя, яка торкалася економіки, культури, науки та ідеології, остаточно закріплюючи модель тоталітарного державного управління в Польщі.

Література:

1. Davies N. Rising '44: The Battle for Warsaw. London: Macmillan, 2005. 752 s.
2. Grott O. Perłowski A. Kresowi żołnierze Armii Krajowej: Historia – Polityka – Pamięć. Księgarnia Akademicka Publishing, 2025. 682 s.
3. Żuk, S. Warszawa w ogniu – 44. Powstanie Warszawskie na mojej drodze życia. Warszawa, 1999. 176 s.
4. Zięba R. The Polish Committee of National Liberation: Soviet Policy in Poland. Warszawa: Książka i Wiedza, 1994. 146 s.
5. Kersten K. The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943–1948. Berkeley: University of California Press, 1991. 570 s.
6. Jarosz D. Polacy a stalinizm 1948–1956. Warszawa, 2000. 260 s.

7. Kersten K. Między wyzwoleniem a zniewoleniem. Polska 1944–1956. Warszawa, 1993. 196 s.
8. Garlicki A. Bolesław Bierut. Warszawa, 1994. 90 s.
9. Skrzypek A. Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944–1957. Akademia Humanistyczna w Puławsku, Pułtusk 2002. 492 s.
10. Sowa A. Historia polityczna Polski 1944–1991. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011. 772 s.
11. Davies N. God's Playground: A History of Poland. Oxford: Oxford University Press, 2001. 678 s.
12. Zięba R. Constitutional Developments in Post-War Poland. Warszawa: Książka i Wiedza, 1998. 228 s.

Reference:

1. Davies N. (2005). *Rising '44: The Battle for Warsaw* [*Rising '44: The Battle for Warsaw*]. London: Macmillan [in English]
2. Grott O., Perłakowski A. (2025). *Perłakowski A. Kresowi żołnierze Armii Krajowej: Historia – Polityka – Pamięć* [*Home Army soldiers from the borderlands: History – Politics – Memory*]. Księgarnia Akademicka Publishing [in Poland]
3. Żuk, S. (1999). *Warszawa w ogniu – 44. Powstanie Warszawskie na mojej drodze życia* [*Warsaw in flames – the 44th Warsaw Uprising on my life's journey*]. Warszawa [in Poland]
4. Zięba R. (1994). *The Polish Committee of National Liberation: Soviet Policy in Poland* [*The Polish Committee of National Liberation: Soviet Policy in Poland*] Warszawa: Książka i Wiedza [in Poland]
5. Kersten K. (1991). *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943–1948* [*The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943–1948*]. Berkeley: University of California Press [in USA]
6. Jarosz D. (2000). *Polacy a stalinizm 1948–1956* [*Poles and Stalinism, 1948–1956*]. Warszawa [in Poland]
7. Kersten K. (1993). *Między wyzwoleniem a zniewoleniem. Polska 1944–1956* [*Between liberation and enslavement. Poland 1944–1956*]. Warszawa [in Poland]
8. Garlicki A. (1994). *Bolesław Bierut* [*Bolesław Bierut*]. Warszawa [in Poland]
9. Skrzypek A. (2002). *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944–1957* [*Mechanisms of dependence. Polish-Soviet relations 1944–1957*]. Akademia Humanistyczna w Puławsku, Pułtusk [in Poland]
10. Sowa A. (2011). *Historia polityczna Polski 1944–1991* [*The Political History of Poland 1944–1991*]. Kraków: Wydawnictwo Literackie [in Poland]
11. Davies N. (2001). *God's Playground: A History of Poland* [*God's Playground: A History of Poland*]. Oxford: Oxford University Press [in English]
12. Zięba R. (1998). *Constitutional Developments in Post War Poland* [*Constitutional Developments in Post-War Poland*]. Warszawa: Książka i Wiedza [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.02.2026